# QARG'ISHLARNING LINGVOKULTUROLOGIYADA AKS ETTIRILISHI

**Durdona Javliyeva Shuxrat qizi,**

Termiz davlat pedagogika instituti

"O'zbek tili va adabiyoti" kafedrasi o'qituvchisi

durdonajavliyeva0@gmail.com

**Annotatsiya**. Ushbu maqolada qarg'ish so'zlarning lingvokulturologiya sohasida aks ettirilishi borasidagi fikrlar tahlilga tortilgan. Qayd etish lozimki, qarg'ishlar ham har bir xalqning madaniy hayot tarzidan kelib chiqqan holda shakllanib, o'sha xalqning urf-odatlari, milliy an'analari, qadim tarix davrlaridan buyon taraqqiy etib kelayotgan qadriyatlari asosida yuzaga keladi. Qarg'ishlarning o'ziga xosligi, xalqlarga xos milliy yondashuvlardagi o'zaro o'xshash va farqli jihatlar ushbu maqolamizning asosiy markazidan o'rin egallagan.

***Kalit so'zlar:*** *qarg'ishlar, lingvokulturologiya, millatlar, o'xshash va farqli xususiyatlar, tadqiqot manbai.*

**Abstract**. In this article, the opinions on the reflection of curse words in the field of linguo-cultural studies are analyzed. It should be noted that cursings are formed based on the cultural lifestyle of each nation, on the basis of customs, national traditions, and values that have been developing since ancient times. The main focus of this article is the uniqueness of curses, similarities and differences in the national approaches of peoples.

***Keywords****: cursing, linguistic culture, nationalities, similar and different features, research source.*

**Абстрактный**. В данной статье анализируются мнения по поводу отражения матерных слов в сфере лингвокультурологии. Следует отметить, что ругательства формируются исходя из культурного образа жизни каждого народа, на основе обычаев, национальных традиций и ценностей, складывавшихся с древних времен. Основное внимание в данной статье уделяется своеобразию проклятий, сходству и различию национальных подходов народов.

***Ключевые слова**: ругательство, языковая культура, национальности, сходные и разные черты, источник исследования.*

Barchamizga ma'lumki, har bir xalqning o'ziga xos milliy urf-odatlari, tarixiy an'analari, qadimdan buyon shakllanib kelayotgan qadriyatlari mavjud bo'lib, ana shu milliyliklikning taraqqiy etishi ularning nutqiy muloqotlarida ham bevosita aks etadi. Bizning ushbu maqolamiz ham bevosita nutqimizda namoyon bo'luvchi qarg'ishlar xususida bo'lib, ularning xalqlar hayotida aks etishi, o'xshash hamda farqli jihatlari borasida fikrlar tahlilga tortiladi.

Qarg'ishlarning millatlar hayot tarzida turlichalik hosil qilishi, o'xshash va farqli sifatlarining tadqiq etilishi bevosita tilshunoslikning lingvokulturologiya sohasining obyekti sanaladi. Lingvokulturologiya fani o'tgan asrning oxirgi yillarida shakllana boshlagan fan sanalib, uning tadqiqot maktabi sifatida N. Telia boshchiligida faoliyat yuritgan Moskva frazeologik maktabi tilga olinadi. Ushbu yo`nalishda ilmiy tadqiqot olib borgan olimlar salmoqli sanalib, ular qatorida A.Potebnya, D.Povel, E.Sepir kabilarning nomlarini tilga olish mumkin. Lingvokulturologiya sohasi xalqlar tilidan o'rin olgan o'ziga xos birliklarni, masalan, iboralar, maqollar, o'xshatish, metaforalar kabilarni tahlil qilgan holda ularning o'xshash va farqli xususiyatlarini aniqlashni maqsad qilib qo'yadi.

Maqolamiz obyektidan o‘rin olgan qarg‘ishlar ham bevosita lingvokulturologik tadqiq manbai sifatida tahlilga tortiladi.

Qarg‘ishlar lingvistik nuqtayi nazardan tildagi ma’lum maqsadni ifodalashni o‘z oldiga qo‘ygan, ayrim hollarda salbiy munosabatni o‘zida aks ettirsa, ba’zi hollarda ijobiylikni namoyon qilgan birliklar sifatida tahlil qilinadi. Qarg‘ishlarning shakllanishi millatlarning tarixi, iqlimi, fikriy holati, milliy qadriyatlariga bevosita aloqador holatda yuzaga keladi va uning lug`at fondida bevosita tilga olinajak xalqlarning leksik birliklarini kuzatishimiz mumkin.

Biz ushbu maqolamiz uchun rus, ingliz va o‘zbek xalqlari nutqida uchrovchi qarg‘ishlarni tanlab oldik. Rus, ingliz va o‘zbek lingvokulturologiyasidagi qarg‘ishlar til, madaniyat, e’tiqod va ekspressiv shakllarning lingvistik kesishuvini o‘z ichiga oladi. Rus tilida uchraydigan qarg‘ishlar uzoq va xilma-xil tarixiy davrlarni o‘z ichiga olib, rusiyzabon xalqlar, ko‘pincha, nutqida qo‘llovchi qarg‘ishlarni yorqin tasvir, kuchli his-tuyg‘u va ijodiy birliklar orqali aks ettirishga harakat qilishadi. Rus tilida mavjud qarg‘ishlar diniy manbalar, tarixiy voqealar, folklor va kundalik hayotni o‘z ichiga olgan boy manba asosida shakllangan. Ushbu tilda qo‘llanadigan qarg‘ishlarni bevosita ikki guruhga ajratish mumkin:

I. Diniy qarg‘ishlar.

II. Qo‘pol so‘zlarga asoslangan qarg‘ishlar.

***Я, хозяин рун, укрыл здесь могучие руны. [Быть в] беспутстве, не знать покоя, в изгнании [быть] убитым волшебством тому, кто разрушит этот монумент. Я предсказываю гибель*** *(Men, runlarning egasi, bu erda kuchli runlarni yashirganman. Bu yodgorlikni vayron qilganga sehr bilan o'ldirilishi [bo'lishi], tinchlikni bilmaslik, surgunda [bo'lish] halokatni bashorat qilaman)[8].* Rus tilidan olingan ushbu qarg‘ish diniy tusga ega bo‘lib, ko`rishimiz

mumkinki, rus tilidagi qarg`ishlar o‘zbek tilidagi qarg`ishlardan tubdan farq qiladi. Rus tilida mavjud qarg‘ishlar, asosan, gap holida qo‘llangan murakkab butunlik sifatida namoyon bo‘ladi.

Bundan tashqari, rus tilida adabiy qarg‘ishlar ham mavjud bo‘lib, ular, asosan, rus adabiyoti, xususan, Dostoevskiy yoki Tolstoy kabi mualliflarning asarlarida, ko'pincha, la’natlash xarakterini ifodalash va jamiyatni tanqid qilish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Ingliz xalqlarida qo‘llanuvchi qarg‘ishlar esa boshqa xalqlardagi qarg‘ishlarga nisbatan qo‘polroq tusga ega. Ingliz qarg‘ishlari turli xil kontekstlarda ifodaning nozik tomonlarini ko‘rsatuvchi yengil qoralovchi ifodalardan tortib kuchli uyatli so‘zlargacha bo‘lgan keng doiradagi birliklarni o‘z ichiga oladi. Ingliz qarg‘ishlari tarixiy ta'sirlarni aks ettiradi, so‘kinish so'zlar, ko‘pincha, ijtimoiy-siyosiy voqealar, taqiqlar yoki madaniy tabular bilan bog‘lanadi. Ingliz tilida jamiyat me’yorlari va til da qo‘llanuvchi qarg‘ishlarni aks ettiruvchi la’natlashda tabu so‘zlari haqoratli deb hisoblanadi va evfemizmlar ularga o‘rinbosar sifatida qo‘llanadi. Ingliz tilida mavjud qarg‘ishlar mintaqaviy o‘zgarishlarni ko‘rsatadi, ya’ni turli lahjalar va jamoalar o‘ziga xos qarg‘ish usullariga ega. Ingliz tilidagi qarg‘ishlar, ko‘pincha, mashhur madaniyat, ommaviy axborot vositalari va raqamli aloqalar ta’sirida bo‘lib, zamonaviy til normalari va tendensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Masalan, ingliz xalqlarida qo‘llanuvchi ***“Merlin’s beard” (Merlin soqoli)*** qarg‘ishi kimdandir hayratlanganda yoki g‘azablanganda qo‘llash uchun foydalaniladi[7].

O‘zbek lingvokulturologiyasida qarg‘ishlar Islom an’analari va madaniy nozikliklari ta’sirida yuzaga kelgan. O‘zbek tilida mavjud qarg‘ishlar kuchli his-tuyg‘ularni yoki norozilikni bildirish uchun foydalaniladi. O‘zbek xalqidagi til madaniyati mehmondo‘stlik va xushmuomalalikni ta’kidlab, ijtimoiy

munosabatlarda qarg'ishlar aytilishi yoki undan qochishini targ'ib qiladi. O'zbek tilida qarg'ish rasmiy va norasmiy kontekstlarda farqlanadi, so'zlovchilar o'rtasidagi munosabat asosida tildagi xushmuomalalikning turli darajalari kuzatiladi. O'zbek qarg'ishlariga xalq og'zaki ijodi, an'anaviy e'tiqod va xurofotlar ham ta'sir ko'rsatishi, qarg'ish odatlariga ma'no va madaniy ahamiyatga ega bo'lgan qatlamlarni qo'shishi mumkin. Masalan, tilimizda qo'llanuvchi ***"Makkaga imom bo'lgur"*** qarg'ishi bevosita dinimiz ta'siri o'laroq shakllangan ijobiy ruhdagi qarg'ish sanaladi[1].

Xulosa sifatida aytish mumkinki, rus, ingliz va o'zbek lingvokulturologiyasida qarg'ishlarni o'rganib chiqib, qarg'ish sohasida til, madaniyat, tarix va ijtimoiy me'yorlar qanday kesishishi haqida tushunchaga ega bo'lamiz. Ushbu lingvistik va madaniy farqlar odamlarning his-tuyg'ularini ifodalash, o'ziga xosligini tasdiqlash, tabularni yo'naltirish va o'zlarining tegishli til hamjamiyatlarida shaxslararo munosabatlarni muhokama qilish usullarini shakllantiradi.

**Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Eshbayeva Feruza, "O'zbek xalq qarg'ishlari va ularning janr xususiyatlari" nomzodlik dissertatsiyasi.
2. Siddiq Mo'min. So'zlashish san'ati. – Farg'ona, 1997-yil.
3. *Buddhaghosha (1870). Buddhaghosha's Parables: translated from Burmese by Captain T. Rogers: With an Introduction, containing Buddha's Dhammapada, or "Path of Virtue", translated from Pâli by F. Max Müller. Trübner. p. 22.*
4. *Herbermann, Charles, ed. (1913). "Cursing" . Catholic Encyclopedia. New York: Robert Appleton Company.*

5. On Genesis 3:17 cf. Andreas Dorschel, 'Entwurf einer Theorie des Fluchens', *Variations* 23 (2015), § 29, pp. 167–175, pp. 174–175
6. *The Mahabharata, Book 13 of 18: Anusasana Parva. Forgotten Books. p. 408. ISBN 978-1-60506-623-3. Retrieved 4 September 2012.*
7. *Chauran, Alexandra (2013). Have You Been Hexed? Recognizing and Breaking Curses. Llewellyn Worldwide. ISBN 978-0-7387-3620-4.*
8. Определение слова «Проклятье» в словарях Архивная копия от 25 июня 2016 на Wayback Machine: Толковый словарь Ефремовой, Малый академический словарь, Толковый словарь Кузнецова, Толковый словарь Ожегова, Толковый словарь Ушакова, Толковый словарь Дмитриева, Социологический словарь.
9. www.hozir.org
10. www.fayllar.org
11. www.wikipedia.org
12. www.google.com